

CSIZMADIA TÜNDE

**„AHOL A MAGASABB SZELLEMEK DALOLNI
TANÍTÁK A KÖLTŐT”**

JÓKAI BALATONJA: A TÓ, FÜRED ÉS SIÓFOK

Kétszáz évvel Jókai Mór születését követően az írófejedelem öröksége nyomába szegődünk, felfedezve, miként varázsolta el őt a Balaton, milyen szálak kötötték a Balaton-parti településekhez, kiemelten Füredhez és Siófokhoz.

Jókai a Balatonnál

Jókai már kezdő hírlapíróként szeretettel szólt a magyar tengeréről. 1847-ben figyelemmel kísérte az első balatoni gőzhajó sorsát, majd az *Életképek* szerkesztőjeként adott hírt a füredi zenekarról, a tihanyi visszhangról, s olvasói figyelmébe ajánlotta a magyar tenger első verseskötetét, Garay János *Balatoni kagylók* című költeményfüzérét.

1848 nyarán határozta el, hogy három hétig Füreden gyógykezelte magát, de csak jóval később utazott a Balaton partjára.¹ 1857-ben, 32 éves korában már elismert íróként jutott el először a magyar tengerhez. Országúton, postakocsival érkezett Pestről.

¹ SZEKERES LÁSZLÓ, *Jókai a Balaton-vidéken*, Jelenkor. 1978/7–8., 742.

Mivel 1861 előtt még a déli parton sem volt vasút, mindenki lovas kocsival érkezett, 1847-től már csak Keneséig, mert ettől fogva már a Balatonon közlekedett a Kisfaludy gőzhajó, amely Füredet is érintette. A hosszú utazás után érdemes volt heteket eltölteni Füreden. Szállásokat, báltermeket, kávéházakat, szórakozóhelyeket építettek. A gyógyulni vágyók mellett már azok is a fürdőhelyre érkeztek, akik egyszerűen csak kikapcsolódni akartak. A 19. század második felében egyre inkább megjelent az igény a Balatonban fürdés iránt is, a tó maga is kezdett vonzóvá válni.

Jókai is, ha már eljutott a Balatonhoz, akkor nem csupán Balatonfüredet látogatta, bár mindenki Füreddel köti össze a nevét.² Ezt bizonyítja *A magyar Tempevölgy*³ című, a *Vasárnapi Újság*ban megjelent regényes tájleírása. A mű a Balatont történeti és természeti kincsként mutatta be. Jókai könnyen azonosult a Balaton szépségével. Nem véletlen, hogy Tempevölgy néven emlegeti a vidéket.⁴ „Mit érthetnék mást e név alatt, mint a Balaton vidékét? Melyik tájrésze hazánknak érdemli meg inkább a Tempevölgy nevét? Ahol a magasabb szellemek dalolni taníták a költőt; a nem költőt pedig érezni azt, amit a költő énekelt. Sok szép tájkát bejártam hazámnak; voltam az Alföld végtelen rónáin, álltam a székelly havasok csúcsain: de mindeniknél jobban megragadott a Balaton-vidék. [...] egy bájos menyasszony, ki vőlegényére vár, minden ponton új bájait tárja fel; mentől tovább nézzük, annál szebb-

² KATONA CSABA, *A nagy mesemondó írásai radikálisan új Balaton-szemléletet képviseltek*, Magyar Kultúra, 2025/3., 38.

³ Tempevölgy az antikvitás egyik szép helye, ahol megőrzendő értékek keletkeztek, és újak születnek
<https://irodalmijelen.hu/05242013-1501/itt-szellem-dolgozik-beszelve-praznovszky-mihallyal-tempevölgy-cimu-folyoirat>

⁴ KATONA CSABA, l. m.

nek látjuk, s bár nevéssenek ki érte, én azt mondom, hogy az egész táj mosolyog!”⁵

Illusztráció Jókai Mór: *A Magyar Tempevölgy* (Balatonfüred. 2000) c. kötetből. Az illusztrációk Jókai Mór rajzai után készültek, s először a Vasárnapi Újság 1858. április 25–június 6. közötti számaiban jelentek meg.

A nagy mesemondót a természeti környezet, a gyógyhatású „savanyúvíz” hozta a Balaton mellé. Felesége, Laborfalvi Róza⁶ féltestvére révén jutott el a füredi fürdőorvoshoz, Huray Istvánhoz, kinél elhatalmasodó hörghurutját gyógyíttatta. 1863-tól rendszeresen visszatért Füredre nyaralni, s nyaralót építtetett.

⁵ JÓKAI MÓR: *A Magyar Tempevölgy*, Balatonfüred Város Önkormányzata, Balatonfüred. 2000, 3.

⁶ A sikeres színész nő méltó társa volt az írónak, noha az író környezete nem nézte jó szemmel a kapcsolatot. Hozzájárult ehhez a korkülönbség, a színész nő viharos múltja, benne egy törvénytelen lánygyerekekkel. Jókainé lassan bebizonyította férje családjának, hogy a feleség szerepében is helyt tud állni, így végül mindenki elfogadta az író választását.

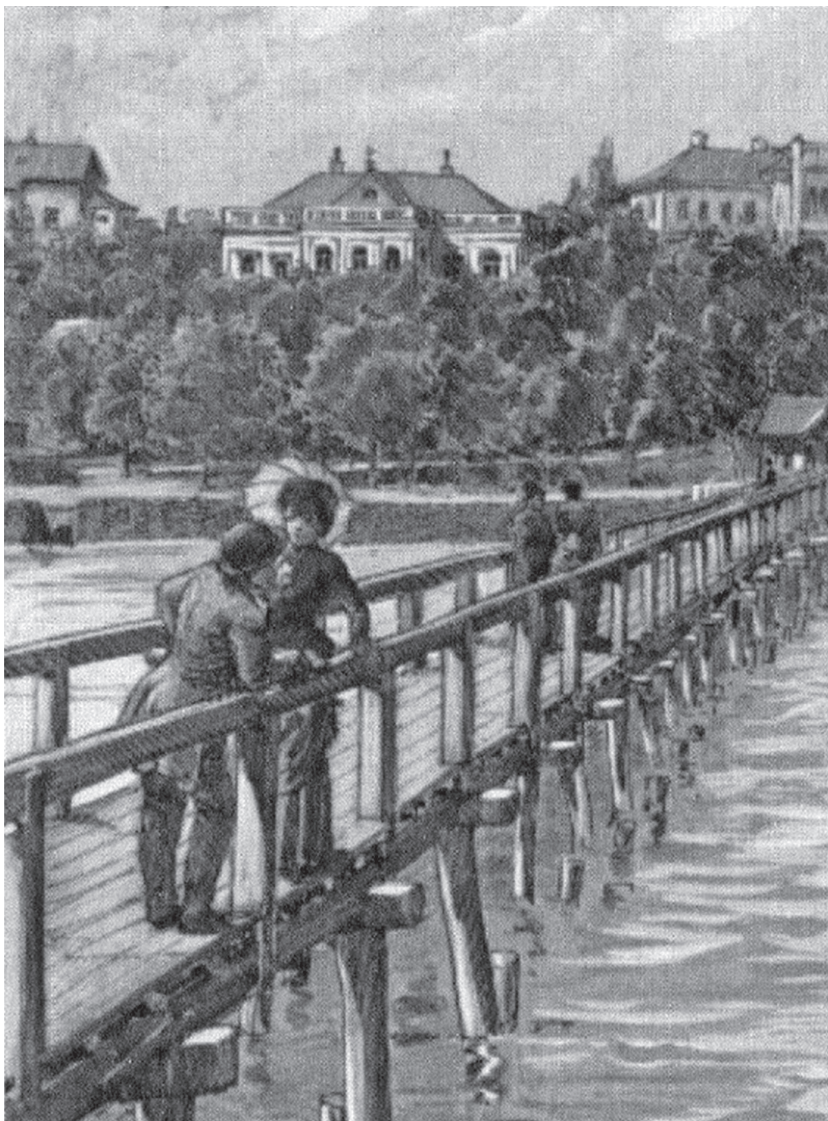
A nyári hónapokra közel húsz éven át ide költözött le családjával, a fővárosi személyzettel, a madarakkal, a kutyákkal és a macskákkal együtt. Róza asszony nagy háztartást vitt, amit végeredményben ő irányított, bár pesti szakácsnőjük is velük tartott.⁷

Jókainé egyébiránt takarékos volt, ezzel szemben az író igazi gavallér, úr volt a szó legteljesebb értelmében. Nála a borral való egy forintnál kezdődött, ami akkor nagy szó volt. Révay Mór jegyezte fel a következő esetet: „Egyszer meglátogattam Balatonfüreden. A véletlen úgy hozta magával, hogy aznap Pestre kellett utaznia, így tehát a délutáni hajóval, illetőleg vonattal együtt utaztunk fel. Csak ámultam, amidőn a kis kézitáskáját a villából a hajóállomásig vivő gyereknek egy forintot adott. A hídról a hajóra egy másik gyerek vitte a táskát, az is egy forintot kapott. Siófokon átvette a táskát megint egy gyerek és bevitte a kupéba, ugyancsak egy forintért. Mindez rendkívülinek tetszett nekem akkor, amikor 10 krajcár volt az ilyen szolgálatok díja.”⁸

A füredi ház a János-dombon, a Kerektemplom közelében épült a kor fővárosi divatja szerint korai eklektikus stílusban. Klasszicista formákat ötvöző stílusjegyeivel egyedülálló lett a korabeli nyaralótelepen. A villában a nagy író általában csendben alkotott, hajnalban a kertben sétált, délelőtt írt, majd a délutáni csendespihenőt követően folytatta az alkotómunkát. Minden érdekelte az ismert és ismeretlen világból: éjjel a csillagokat, nappal a rovarokat és növényeket tanulmányozta, s gondos figyelmet fordított kertjére. Törődött a környék kertgazdaszatának fejlődésével is. Rendszeresen elindult a füredi gyümölcskiállításokon,

⁷ KOVÁCS EMÓKE, *A magyar Tempevolgy és Jókai Mór* <https://kepiras.com/2025/08/kovacs-emoke-a-magyar-tempevolgy-es-jokai-mor/> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

⁸ *Jókai Mórról*, Elmondja RÉVAY MÓR JÁNOS, Ország-Világ, 1920. június 27., 26. sz., 305.

Dörre Tivadar: Jókai Mór nyaralója a partról
(Forrás: HANSÁGI ÁGNES, *Móric, Mór, Maurus. Jókai*, szerk.
TÓBIÁS KRISZTIÁN, Kulturális Nonprofit Kft. – Balatonfüred Városért Közalapítvány,
Balatonfüred, 2020., 45.)

kertészeti versenyeken, mert tudta, ha kiállítja legszebb gyümölcsseit, a sajtó figyelmét Füred és a Balaton-felvidék kertgazdálkodására irányíthatja.⁹

A balatonfüredi évek alatt kérték fel a Balatoni Egylet irodalmi szakosztályának élére is, Jókai szívesen vállalta a feladatot. Az egylet célja a Balaton kultuszának emelése volt¹⁰. Ekkor írta meg a *Balatonfüred és a Balaton jövője* című cikkét, amelyben a balatoni problémákkal és lehetőségekkel egyaránt foglalkozott.

Időnként felkéréseknek is eleget tett, így a Balaton második gőzhajójának, a Gizellának vízre bocsátásakor, 1871-ben ő írta az avató beszédet, az író lett a hajó keresztapja.¹¹

Jókai Füredet többek közt a pezsgő szellemi életéért is szerette. Az író Balatonfüreden a társasági élet egyik központi alakja volt, hazai és külföldi vendégeket is fogadott. Villája mellett a fürdőhely nyilvános terei a társasági események színterei voltak számára. A villába inkább a közeli barátok és rokonok jártak hozzá látogatóba.

Felesége azonban egyre kevésbé viselte a nyilvános szereplést, különösen azután, hogy már nem volt a színpad ünnepelt sztárja. Idővel Róza egyre féltékenyebb lett az íróra. Az egyik legismertebb feltételezés szerint *Az arany ember* Noémijét a füredi Lukinich Ottília nevű fiatal nővel való kapcsolata ihlette, akinek Jókai a gyámapja volt. A források alapján azonban nincs valós alapja annak, hogy Jókai és gyámleánya között szerelmi kapcsolat

⁹ HANSÁGI ÁGNES, *Móric, Mór, Maurus. Jókai*, szerk. TÓBIÁS KRISZTIÁN, Kulturális Non-profit Kft. – Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2020., 46.

¹⁰ KOVÁCS BETTINA KAROLINA, *Jókai nem csak színesen írt, úgy is élt – Hogyan nyaralt egy híresség 150 éve a Balatonon?* <https://osszkep.hu/2018/08/jokai-nem-csak-szinesen-irt-ugy-is-elt-hogyan-nyaralt-egy-hiresség-150-eve-a-balatonon/> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

¹¹ KATONA CSABA, l. m., 45.

bontakozott volna ki.¹²Jókai bármely évszakban jól érezte magát a fürdőhelyen, de leginkább a „nyárvégeket” kedvelte, „mikor a hűvösebbre fordult idő már ritkítani kezdte a társaságot. Ő volt az utolsó, aki eltávozott. Mikor már a szüretelők zaja is elnémult, kiélvezte az őszi napok csendjét, mikor jólesett a tűz mellé húzódni, melynél nagy gardafogás után nyáron süttették a halászok a halat.”¹³

Az írói füredi tartózkodása sarkallta balatoni vonatkozású témák megírására. Írói munkásságának aranykorát olyan művek jelzik, mint *Az arany ember*, a *Fekete gyémántok*, a *Damokosok*, a *Három márványfej*. Ezenkívül számtalan kisregénye, elbeszélése, hírlapi cikke jellemzi füredi korszakát. *Az arany ember* a balatoni tél csodavilágába kalauzolja az olvasót. Az írónak tulajdonított mondas nyomán kapott szárnyra az a legenda, hogy Jókai a regény megírásakor még nem látta a Balaton jégtükrét. Pedig a téli Balaton, a régi halászat mindenki által megcsodált költői leírása Jókai személyes élményein alapult. Fennmaradt az 1870–71-ben használt notesza, amelyet a téli balatoni útjára magával vitt, s ebben magánhasználatra úti élményeit is feljegyezte.¹⁴Bemutatja a frissen befagyott Balaton szépségét, a rianás jelenségét is ismerteti, valamint részletesen leírja a regényben a téli, jég alatti halászatot, s néhány közismert halfajt is bemutat.¹⁵Igazi polihisztor volt, így a természetben végbemenő folyamatok, események is mindig érdekelték.¹⁶

A szegénység útja, majd az *Asszonyt kísér, Istent kísért* című kisregényeiben is feldolgozta a Balaton történetét. Saját lapjában, az *Üstökösben* színes leírásokat közölt a füredi fürdőeletről.

¹² KATONA CSABA, l. m., 45.

¹³ *Jókai és a Balaton*, Eger 1910. július 20., 6. sz., 2.

¹⁴ SZEKERES LÁSZLÓ, *Jókai a Balaton-vidéken*, Jelenkor 1978/ 7–8., 746.

¹⁵ LÁNG ISTVÁN, *Az író és a természet*. História 1999/ 5–6., 32–33.

¹⁶ LÁNG ISTVÁN UO.

Közreadott balatoni tárgyú cikkeket *A Honban* és az *Életképekben* is. 1874-ben született *A befagyott Balaton*, a várromok útirajza, egy év múlva jelent meg *A Balaton vőlegényei* című elbeszélése. 1891-ben a Pesti Hírlapban látott napvilágot utolsó balatoni témájú műve, a *Rémhalász*.¹⁷

Balatonfüred, 1873. augusztus közepe.
Jókai feleségével, Laborfalvi Rózával
(Forrás: „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”. A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2006, 137., 179.)

Laborfalvi Róza, a szigorú feleség 1886. november 20-án hunyt el. Az imádott asszony halálát követően Jókai úgy döntött, eladja a villát, valószínűleg azért, mert túl sok emlék kötötte hozzá. Nem intett azonban végleg búcsút Fürednek, hét év múlva látogatott el ismét a fürdőhelyre. Látogatásának oka az volt, hogy svábhegyí villájában széngázmérgezést kapott, és Füredre jött, hogy sógora, Huray doktor házában és ápolása mellett épüljön fel.

Legközelebb már nem egyedül érkezett, hanem ifjú feleségével, Nagy Bella színésznővel,¹⁸ akinek kezét

¹⁷ KOVÁCS EMÓKE, *A magyar Tempevölgy és Jókai Mór* <https://kepiras.com/2025/08/kovacs-emoke-a-magyar-tempevolgy-es-jokai-mor/> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

¹⁸ SÉLLEI ERZSÉBET, *A Balaton királynője, Füred* <https://fmc.hu/2020/11/01/a-balaton-kiralynoje-fured> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

Füreden kérte meg.¹⁹ 1897 tavaszán ismerkedett meg az 54 évvel fiatalabb Grósz Bellával, aki 17 évesen állított be Jókaihoz, és kérte, hogy segítse a színésznői pályára. Elszavalta a *Tetemre hívást* Aranytól, mire az író felállt, és homlokon csókolta, ezután pedig valóban figyelemmel kísérte a lépéseit. Bejuttatta a Nemzeti Színházba ösztöndíjas növendéknek, majd Rákosi Szidi iskolájában szerzett neki tandíjmentes helyet.

Bellával többször is ellátogatott a Balatonhoz. Füredi látogatásáról az újságok is hírt adtak, 1900-ban ekképpen: „Jókai Mór költőkirályt, ki hitvese szül. Nagy Bella és sógornője társaságában érkeztek Füredre, érkeztekor nagy ovációkkal fogadta a fürdőközönség, Jókairól természetesen itt most folyik a pletyka unos-untalan. Megbámulják feleségét, ki fejedelmi alakja révén méltán vonzza magára a léptenyomon őt követő kíváncsi bámulók mohó tekintetét. Jókaiék részt vesznek mindenben s így hol a színházban, hol a sétányon vagy

Nagy Bellával, 1900-1901
(Forrás: „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”, I. m., 207.)

¹⁹ PRAZNOVSZKY MIHÁLY, *Leánykérés a füredi sétányon* <https://www.irodalmijelen.hu/2025-feb-02-1314/leanykeres-furedi-setanyon> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

pedig a csónakba avagy a gyógyház termében találkozunk e minden tekintetben érdekes párral. Jókai közelsége és folytonos jelenléte természetesen elég okot szolgáltat arra, hogy a fürdőközönység folytonosan személyével foglalkozik s így napfényre kerülnek a már-már feledésbe menő Jókai viccek s szójátékok is.”²⁰

1900-ban Jókai már nem sógoránál, a Huray-villában szállt meg, hanem az újonnan készült szállóban, az Ipoly udvarban, hogy ne sértse Róza emlékét.²¹

Jókaiék nyári rezidenciája 1954-től Emlékmúzeumként működött, őrizve az írófejedelem hagyatékát. 2010-ben egy teljeskörű rekonstrukción esett át, közelítve ezáltal az eredeti állapothoz, ma Jókai Mór Emlékházként vagy Jókai-villaként ismert, de az íróra emlékezve a város területén találjuk az Aranyember útja tanösvényt és a Jókai-kilátót is.

Jókai Mór siófoki nyarai

Jókai neve szinte összeforrt Füred történetével, így életének talán kevésbé ismertek siófoki vonatkozásai, melyekre kicsit aprólékosabban is kitérünk. Jókai 32 évesen jutott el először a Balatonhoz, valószínűsíthetően még hat évnek kellett eltelnie, hogy Siófokra érkezzen.

Ebben az időszakban Siófok fejlődését az idegenforgalom és a Balaton iránti turisztikai érdeklődés hozta magával. Általában az 1863-as évet tekintik a fürdőváros születési évének, ekkor készült el a Sió zsilipjének korszerűsítése, megépült a Déli Vasút és a nagy vasútállomás. A vasút megérkezésével Siófok lett a balatonfüredi vendégforgalom hasznélvezője, a Kisfaludy gőzhajó már

²⁰ *Balaton-Füred*, Balatonvidék 1900. július 29., 30. sz., 4.

²¹ SÉLLEI ERZSÉBET, I. m.

Siófokon kötött ki, s ezzel Siófok lett a „füredi savanyúvízi paradicsom” előkapuja. Ezzel együtt változás következett be az utazási szokásokban is: a Déli pályaudvarról először jellemzően Siófokra mentek az utasok vonattal, s innen hajóval keltek át Füredre.

A siófoki állomás épülete, 1903

(Ellinger Ede, Siófok, 1903, Forrás: Tóth-Baranyi Antal, *Siófok. Pillantás a múltba*.

Képeslapok a századfordulóról, Magánkiadás, Siófok, 2000, 34.)

1866-ban Végh Ignác megnyitotta az első balatoni tavi fürdőt. Siófok ekkor már közös fürdőházzal, vendéglővel és szállásokkal várta az érkező vendégeket. Ebben az évben Balatonfüred és Siófok is Erzsébet királyné látogatására készült, ami az időközben kitörő a porosz–osztrák háború miatt elmaradt. A tervek szerint Erzsébet Siófokra érkezett volna vonattal, majd a Kisfaludy gőzössel

hajózott volna át Füredre. Bár ez megghiúsult, de ez is hozzájárult a déli parti fejlesztésekhez.

Glatz Henrik 1891-ben megalapította a Siófok Balatonfürdő Rt.-t számos tőkés és birtokos bevonásával, Batthyány Géza gróf elnökletével, és ezzel kezdetét vette a település modern fürdőhellyé válása. [ld. még: *Csere a panteonban, avagy ki volt a kulcsfigurája Siófok modern fürdővé fejlesztésének?* – Katona Csaba, SiópArt, 2025/1.] A fejlesztések hatására egyre több jómódú vendég választotta Siófokot nyári utazási célpont gyanánt.

Visszakanyarodva Jókaihoz, valószínű, hogy az író jól ismerhette a siófoki vízpart előnyeit, Budához való közelségét, a déli part hullámverésének jótékony hatását.

Jókainak voltak ismerősei a környékről, akikkel több éven keresztül együtt koptatták a pápai kollégium padjait, s pápai éveik során beszélhettek nyaralásaikról. A családi emlékezet őrizte meg Jókai látogatásait Siófokon Márk Sámuel osztálytársánál.²² Jókainak egyébiránt endrédi ismerősei is lehettek,²³ a Kőröshegyen született Kozma Sándor pedig a Zala–Somogyi Közlönyben 1863-ban fürdőlevél-sorozatában Siófokról is írt. A feljegyzések szerint több egykori pápai diáktársát, így Roboz István²⁴ újságíró és Zichy Mihályt is Siófokról indulva látogatta meg.

A Balaton mellett tartózkodó írók, újságírók, lapszerkesztők, így Jókai is fürdőlevelekben tájékoztatták az országos lapokat,

²² MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *A pápai kollégium újjáéledése*, Somogyi Hírlap 1990. október 18., 150. sz., 6.

²³ Schleinig István, a lelkész fia és Fejes Lajos az oskolamester fia. Forrás: KÖBLŐS JÓZSEF, *A Pápai Református Kollégium diákjai* https://library.hungaricana.hu/hu/view/PRGYK_Fk_09/?pg=0&layout=s (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.) ; SZABÓ KATALIN: *Siófoki Jókai emlékhelyek építésének történeti áttekintése. tanulmány*, kézirat

²⁴ *Roboz István* = <https://somogy.hu/somogyrol/eletrajzok/roboz-istvan.html>

a nagyközönséget a fürdőhelyek eseményeiről, történéseiről. Siófok is rendszeresen szerepelt a *Vasárnapi Újság*, a *Pesti Napló*, *A Hon* című újságok oldalain. Roboz Istvánnal, a kaposvári lapszerkesztővel ápolt barátsága révén jutott el az író a korabeli Somogy megyébe, s gyakran küldött számára írásokat *Somogy* című hetilapjába is. Roboz István pedig a *Pesti Napló*-ban két fürdőlevélben is megírta, hogy milyen nehezen ment Siófokon a beszélés a Kisfaludy gőzösbe. Hiába épült meg a nagyszerű siófoki kikötő, a sekély vizű Sióba nem tudott bejutni a hajó. A nyílt vízen horgonyzott le, és az utasokat kötéllel vont csónakokkal húzták ki a móló végére, ahonnan két révészlegény evezett velük a gőzöshöz. Jókai Mór egy ilyen, bonyolult beszállásnál a csónakjából a vízbe esett, komolyabb baja azonban nem történt.²⁵

Ekkor Jókai is már vonattal érkezett Siófokra, s hajóval kelt át az északi partra. A hétfő délutáni hajóval jövet is többnyire Siófokon szállt vonatra, hogy estére megérkezzék a déli vasút budai „indóházába”, amely előtt már ott várta saját fogata.²⁶

Jókai számtalanszor utazott a Kisfaludyval, és *A rémhalász* romantikus történetét is a Kisfaludy egyik matrózától hallotta Siófokról Füredre tartván. „Az író gőzössel ment Siófokról Balatonfüredre. Viharos, erős szél fúj. Fehér halászmadarak (valószínűleg ezüstsirályok) repkedtek a hajó körül vijjogva. A nagy hullámok között feltűnt egy csónak, amelyet valamilyen titokzatos erő húzott a vízen nagy sebességgel. Majdnem összeütközött a csónak a hajóval. A csónakban egy szakállas ember ül és meríti ki a becsapódó hullámok vizét. Ő a „rémhalász”. Szigonnyal egy óriási harcsát fogott meg, és a sebzett hal repíti a csónakot a viharos

²⁵ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *A vendégmarasztaló vihar*, Siófoki Hírek. 2007. augusztus, 23.

²⁶ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Jókai Mór és Siófok*, Siófoki Hírek 2000. február, 17.

Balatonban. Végül is a siófoki homokzátonyon megfeneklettek. A halászok doronggal agyonverték a harcsát. A hal – az író szerint – négy mázsát nyomott”.²⁷

Jókai többször is megszállt Siófokon, ha tovább utazása a szeles, viharos idő miatt nem volt lehetséges. Ilyen alkalmakkor néha napokig Siófokon vesztegeltek a Füredre indulók.²⁸

Amikor Jókai Füredre utazott, szinte minden alkalommal betért Siófokon a Vendégfogadóba is. Az író imádta a bográcsos ételeket. Legkedveltebb étele volt „a füstölt malacköröm babba főzve”.²⁹ Az ominózus babos ételről egyetlen anekdota szól: Róza a reggeli kávézás közben kérdezte meg a férjét, hogy mit enne aznap ebédre. Ekkor hangzott el a híres mondat: babot, görögolvasót angyalbakancsal! Mellé pedig csipedett legyen vagy tűzkő homokkal, mondta Jókai, mely állítólag darás kockatészta volt. [...] Na de mi az az angyalbakancs és görögolvasó? Az angyalbakancs a disznó körme, népi elnevezésben. A görögolvasó pedig a rózsa-fűzér apró gyöngyszemeire hasonló babot jelenti. Jókai babja tehát egy disznólábbal főtt bab volt, se zöldség, se csülök, se kolbász, se rántás nem volt benne.³⁰

Az író a füredi nyarak után utolsó éveiben inkább Siófokon pihent, hiszen imádott Balatonjától ekkor sem tudott elszakadni. A feljegyzések szerint Füreden összesúgtak Jókai Mór és Nagy Bella háta mögött, de nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy a

²⁷ LÁNG ISTVÁN, I. m.,

²⁸ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *A vendégmarasztaló vihar*, Siófoki Hírek. 2007. augusztus, 23.

²⁹ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Vendégház, Fogas, Borharapó*. Kézirat

³⁰ ÁCS BORI, *Nem az a bableves volt Jókai kedvence, amit róla neveztek el* <https://telex.hu/gasztro/2024/03/15/a-bableves-sosem-volt-jokai-kedvence> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

Jókai hűséges, visszatérő vendég volt. 1903 nyarat is Siófokon töltötte, a korabeli lapokban erre többször is utalnak. Így a *Vasárnapi Újság* augusztus 30-i cikke tudósít róla, hogy „Jókai Mór az idei nyarat családjával együtt Siófokon tölti. Az agg költő kitűnő egészségnek örvend. Siófokon nem pihen, hanem új nagyobb alkotásain dolgozik.”³³

Jókai egyes rajzolt és festett, és a Balatonról szóló írásait gyakorta saját illusztrációival kísérte, második feleségéről e ház falai között készített 1903-ban, június 14-i keltezéssel egy portrét *Az én édes Bellám* címmel, kibontott hajjal ábrázolva Bellát.³⁴

Az én édes Bellám, Nagy Bella portréja, 1903. június 14.
(Forrás: „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”, l. m. 136.)

³³ „Jókai nyaralása”, *Vasárnapi Újság* 1903. augusztus 30., 35. sz., 580.

³⁴ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Jókai Mór és Siófok*, Siófoki Hírek 2000. február, 17.

A festményről Jókai külön verset is írt *Arczképed előtt* címmel: „Arczképed előtt Mi történik velem? Arczképedet festem. / Kezemben az ecset: két szemem áll lesben. / A mit a szem elles, azt a sziv fogja fel. / Onnan közli tovább dolgos idegekkel.”³⁵

A keltezés szerint a verset az író Siófokon írta 1903 júliusában. Jókai a házasságuk ideje alatt folyamatosan írt verseket afféle személyes irodalomként feleségéhez, 1903 nyarán több keletkezési helye Siófok.³⁶

Nemcsak Jókai versei ismeretlenek, de Matyikó Sebestyén József³⁷ költeménye is kevesek számára ismert, mely versben megörökítette Jókai életének momentumait.³⁸

Az írófejedelem és ifjú felesége többször is feltűnik a korabeli tudósításokban, többek között Bella siófoki színpadra lépéséről tudósít 1899-ben a *Pápai Közlöny*. Siófok is részt vett abban az országos mozgalomban, mely Petőfi halálának 50. évfordulójának alkalmából az egész országban megindult. „Dr. Fenyvessy Ferencz, Veszprémmegye főispánjának védnöksége mellett lelkes tagokból alakult rendező-bizottság létesítette a fényes ünnepélyt, amely minden tekintetben jól sikerült.

³⁵ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Jókai utolsó nyara* = Siófoki emlékek, szerk. Bognár Zoltán, Magánkiadás Siófok, 2024, 235.

³⁶ Közülük néhány közlésre került egykorúan különféle periodikákban, azonban a versanyag a maga teljességében, önálló kötetként ez idáig nem jelent meg nyomtatásban.

Jókai Mór versei Nagy Bellához, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt írta FÜLÖP DOROTTYA, r e c i t i, Budapest, 2025

https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/Retextum_Jokai_boritokepscaled.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

³⁷ Matyikó Sebestyén József helytörténész, etnográfus, költő és író. 1976-tól a Dél-balatoni Kulturális Központ helytörténész könyvtárosa, majd 1987-től a Kálmán Imre Múzeum igazgatója volt.

³⁸ MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Jókai utolsó nyara* = Siófoki emlékek, szerk. Bognár Zoltán, Magánkiadás Siófok, 235.

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF:
*Jókai utolsó nyara*²⁹⁴

Az utolsó rajz Jókai Mórról

(készítette Faragó József).

Tolnai Világlapja, 1925.

február 11., XXVII. évf., 7. szám,

3. o.

A Déli-vaspálya Fiuméig vezet.
 Siófokon élt Márk Sámuel
 osztálytársam, kit mindig meglátogattam,
 pincéjében ott várt a bor, mint
 márványerek a parti fövényen,
 jégüres csillagok a márciusi éjben,
 villanykörték egy 48-as arcon.
 A heves emlék forrón rám kiált:
 Tarczy, Bocsor professzorok
 Orlay Soma és Petőfi Sándor.
 Nyüzsgő piactéren
 Pápa hányódtatásunk rajzó éjszakája,
 mint most és itt, akár a kréta.
 Bella arca, mosolya:
 kiteljesül a bor,
 akár a svábhegy kertben
 a fény füredi borvilága,
 midőn a szerelem kertjében
 túlélő idő ölel és permetez.
 Ellenség-tarolta néma föld
 patkónyomata, fűszál sóhaja,
 világló álmok a bitó alatt,
 ellenség habolta néma föld.
 Derengő ifjúságunk
 idő múltával
 deresedő szerelem
 a Senki Szigetén.

Az estélyen a fővárosi színházak két tagja: Nagy Bella és Ráskay Emilia is részt vett. A hosszú s változatos műsort alkalmi nyitánnyal vezették be, mely után Erdélyi Zoltánnak, a „Veszprémmvármegye“ szerkesztőjének ez alkalomra írt „Petőfi“ című prologusát szavalta el Nagy Bella nagy sikerrel. [...] Végül ismét Nagy Bella lépett a pódiumra és előadta Jókai Apotheozisát. Az ünnepélyen [...] Siófok egész előkelő közönsége jelen volt.” Az estély jövedelmét a településen felállítandó Petőfi-szoborra szánták.

Több korabeli lap is színes hírként említi meg az eseményt, mely szerint Jókainé 1902 júliusában is színpadon állt volna. „A siófoki fürdőévad szürke unalmasságába Kunhegyi igazgató színtársulata igyekszik egy kis változatosságot belevarázsolni és nem minden igyekezet nélkül. [...] A rozoga kis faalkotmány t. i., melyben az előadások folynak, a Karpelesz-vendéglő udvarán áll s repedezett bordáin és félig nyitott tetőzetén keresztül a siófoki fürdőélet legkedélyesebb megnyilatkozásai szűrődnek be előadás közben a nézőterére. [...] Érdekes és kedves epizódot köszönhattünk a napokban. A színházban az *Asszonyok a kaszárnyában* című bohózatot adták, mikor a második felvonás közepe táján egy derekas kis vihar tört ki és bömbölt be a nézőtérre. [...] Végre is félbe kellett szakítani az előadást. [...] A közönség soraiban, egy páholyban, volt költőkirályunk ifjú felesége, Jókai Mórné is, (aki zárjel közt megjegyvezve az általános érdeklődés középpontja most Siófokon) s csupa véletlenségből éppen az ő páholyába zuhogott bele az eső a legjobban.” Az udvarias igazgató az eső elől védett színpadra tessékelte. A színészek kérlelték, hogy szavaljon neki, de Jókainé nem volt rábírható. A vihar elmúlt, „a közönség és Jókainé is, újra

³⁹ *A siófoki Petőfi művész-estély*, Hazánk 1899. augusztus 4., 185. sz., 5–6.

⁴⁰ *A siófoki Petőfi művészestély*, Pápai Közlöny 1899. július 30., 31. sz., 5.

elfoglalta helyét a nézőtérén s idei nyári évadnak bizonyára legmozgalmasabb színházi estje aztán minden további zavar nélkül ért véget.”⁴¹ A fenti hír is mutatja, hogy Jókainé személye kiemelten érdekelt a korabeli újságírókat; s az olvasókat.

Jókai már csak „csak” legenda volt, amikor Bohuniczky Szefi kilencéves korában Siófokon még találkozhatott is vele. Szefi nagyszülei barátságban álltak Jókaival. A kislányt 1903 nyarán testvéreivel együtt fényképezkedni vitték a szülei Siófokra Ellinger Ede⁴² műtermébe. Ezt követően letelepedtek uzsonnázni, mikor az édesapja azzal a meglepő hírrel tért vissza hozzájuk, hogy „Jókai Mór ül a parton Nagy Bellával”. „A szülők azonnal felkerekedtek, és némi könyörgés után a kislány is velük tarthatott. »Rendesen viselkedj, ne beszélj semmit, ha köszönük, te is hajtsd meg magad szépen. Visszafordulni, mutogatni nem szabad« – intették. Kicsi, sovány bácsikát láttam a padon, mellette fekete aszszonyt. Apám megemelte tisztelettel kalapját, anyám mély nyakhajlással köszönt. Én megálltam, és mélyen bókkoltam. A kis öreg sovány kezével intett, másik kezét a feje tetejéhez szorította. Milyen furcsa sapkája van, és mennyire félti, mondtam elég hangosan. A szülők nevetve magyarázták a kislánynak, hogy amit a bácsi fogott, az a parókája.”⁴³ Ismeretes, hogy Jókai korán megkopaszodott, ám hiú ember lévén parókát viselt az újságírók és karikatúrarájzolók mérhetetlen örömére. A *Borsszem Jankó* sok lapszámát adta el Jókai parókáival. A nyári fotókon tar koponya helyén a téli képek dús hajkoronával örökítették meg az író.⁴⁴

⁴¹ *Jókainé a színpadon*, Magyar Nemzet 1902. július 30., 180. sz., 4.

⁴² Ellinger Ede (Pohořelice, 1846 körül – Siófok, 1915. május 30.) császári és királyi udvari fényképész, portréfotós. Siófokon is rendelkezett egy műteremmel.

⁴³ SZÉCSI NOÉMI, *Jókai és a Nők*, Magvető, Budapest, 2025, 291.

⁴⁴ HANSÁGI ÁGNES, *Móric, Mór, Maurus. Jókai*, szerk. TÓBIÁS KRISZTIÁN, Kulturális Nonprofit Kft. – Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2020, 36.

1903-ban Jókai szemlátomást már nem volt a legjobb állapotban, és az írásait sem fogadták úgy, mint rég. Szellemi gyengülésének bizonyítéka a *Börtön virága* című utolsó befejezett regénye, amelyet Siófokon kezdett írni. A külvilág által elítélt és megbélyegzett asszony történetét feldolgozó mű nyomtatott megjelenését már nem érthette meg.⁴⁵

Az 1903-as siófoki nyár volt Jókai életének utolsó nyara. Az utolsó rajzot is ekkor készítette Siófokon az íróról Faragó József festőművész.⁴⁶ Jókai Mór és Nagy Bella 1904 nyarán már nem térhetett vissza Siófokra, az írófejedelem 1904. május 5-én elhunyt.

Halálát követően éles polémia alakult ki az idős író magánéletét és a hagyaték sorsát illetően. Fényes László *Jókai Mór utolsó évei* című vitairata a házaspár környezetében élők számos tanúvallomásának közreadása révén igyekezett bizonyítani azt, hogy Nagy Bella úgy fizikailag, mint lelkileg durván bántalmazta férjét.⁴⁷ Megszólaltatta a nagy író inasait, svábhegyi szomszédját, az erzsébetvárosi plébánost, egy siófoki orvost, írókat és Jókainé francia társalkodónőjét.⁴⁸ Fényes László dr. Zalai Sámuel siófoki orvos nyilvános elbeszélését is közli: „A Jókaiék villájában voltam egyszer és a nagy poéta rosszulérről panaszkodott.

⁴⁵ FÜLÖP DOROTTYA: *Mi történt Jókai Mór utolsó regényeivel? (Tervek, töredékek, befejezett művek)*, Irodalomismeret. 2024/3., 59. http://irodalomismeret.hu/images/2024_3/fulop_dorottya.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

⁴⁶ *Jókai Mór születésének 100-ik évfordulója alkalmából*. Tolnai Világlapja 1925. február. 11., 7. sz., 1.

⁴⁷ *Jókai Mór versei Nagy Bellához*, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt írta FÜLÖP DOROTTYA, r e c i t i, Budapest, 2025 https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/Retextum_Jokai_boritokep-scaled.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

⁴⁸ FARKAS LÁSZLÓ, *A Jókai-titok*, Várad, 2017/16. https://epa.oszk.hu/00100/00181/00135/pdf/EPA00181_varad_2017_06_075-081.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

Mielőtt megvizsgálhattam volna, reá kiáltott a felesége: »Vén számár, mit fecsegsz itt összevissza. Menj inkább dolgozni.« Megvallo- lom, mondta Zalai, egy pillanatra ökölbe szorult a kezem, de az- tán nem akarva skandalumot, mert Jókai úgyis kiment, meghajt- va magam, távoztam.»⁴⁹ Zalai doktor azonban mindezt másnap már cáfolta.⁵⁰

Elképzelhető, hogy nem pusztán légből kapottak a Bellát ért vádak. Megeshet, hogy az íróval egy fedél alatt élő Feszty házaspárnak Jókai egzisztenciáját veszélyeztető pazarló életmódja, s Róza halála után támaszra váró idősödő emberrel szemben tanúsított közömbös magatartása is közrejátszott abban, hogy Jókai menekülni szeretett volna ebből a környezetből. Lehet igaza van Fényes Lászlónak (aki egyébként minden létező rágalmat össze- szedett és megjelentetett Bella ellen), amikor ezt írja: „Vajon Jó- kai Mór nagyságának, emléke nemességének árt-e az, hogy meg- írják róla: nem boldog volt, csak kereste a boldogságot és szenved- tett?»⁵¹ Fényes vádjai nagy valószínűséggel megrendelésre íród- tak, a háttérben feltűnik Feszty Árpádné Jókai Róza alakja is.⁵² Jó- kai minden vagyonát Bellára hagyta, ennek ellenére a hagyaté- kért még a '20-as években is pereskedtek. Ezeket a pereket végül Nagy Bella nyerte meg. A vitairat széles körű megbotránkozást váltott ki. Hogy pontosan mi és mennyi az igazság, talán sohasem tudjuk meg. Mindenesetre Jókai magánéletének utolsó fejezetét továbbra is homály fedi.

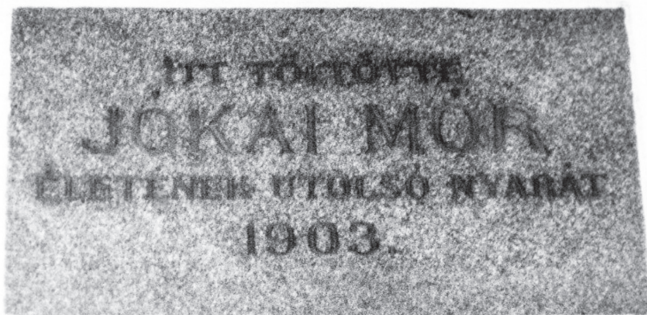
⁴⁹ Fényes László: Jókai Mór utolsó évei : tanu-vallomások. Budapest, Lipin- szky és Társa,1904. 27. o.

⁵⁰ Dr. Zalai Samu: Koronatanu, aki cáfolt. Budapesti Napló 1904. június 14. 164. sz., 6. o.

⁵¹ Farkas László, l. m.

⁵² Farkas László, l. m.

Jókai halála után dr. Fekete Vilmos állíttatott az országban elsőnek, 1905 nyarán emléktáblát a nagy mesemondónak. A tábla eredetileg a torony alatti loggiás szoba mellett állt, csak később helyezték jelenlegi helyére.

Az író 1903-ban avatott emléktáblája a Jókai-villa falán

(Forrás: Kenedy-hagyaték)

Az emléktábla mellett Jókai Mórról már a halálát követő évben megemlékeztek a településen, melyről a *Balatonvidék* 1905. augusztus 6-i száma tudósított: „Jókai Mór siófoki tartózkodásának megörökítését célzó emlék javára a napokban Siófokon a fürdőtelepen balatoni ünnepélyt rendeztek. Az ünnepély színhelyére vezető utak lampionokkal gazdagon voltak díszítve. A lampionokkal a szél játszadozott, ide oda verdeste őket, úgy hogy azokat világításra használni – ha ez céloztatott volna is – lehetetlen volt. A Balatonpart a telep egész hosszában deszkafallal volt elkerítve. A kerítésen túl, az erősen hullámozó Balaton tetején játszott a székesfehérvári honvéd zenekar; a zenekartól nem messze volt a színpad felállítva, ahova csónakoson szállították a közreműködőket. Időről-időre szépen díszített csónakok vonták magukra a figyelmet. A színpad a közönség és a közreműködők nem kis bosszúságára nagyon rosszul volt világítva: ehhez járult, hogy a nagy

szélben az ének csak nehezen volt hallható. Ez okozta azt, hogy leginkább a táncprodukciók nyújtottak teljes egészet. [...] Károlyi Leona kupiét, Pap János bordalt énekelte igen hatásosan. Latabár, mint bűvész és imitátor szórakoztatta a közönséget, mely rendkívül nagy számban vett részt az ünnepélyen. A közreműködő hölgyeket virágzapporral jutalmazták.”⁵³

1932-ben pedig egy különös fotó bukkan fel a Siófokon megrendezésre kerülő Balatoni kiállításról a *Pesti Hírlap* 1932. július 17-i számában megjelent tudósításában.

A Sió-parton, a fürdőigazgatóság épületével szemben *Így nyaraljunk!* címmel a Balatoni Intézőbizottság által rendezett úttörő balatoni kiállítás célja az volt, hogy a „modern, művészi építkezések fokozzák, a Balatonpart tájszépségeit”, s elősegítsék a Balaton kultúrájának fejlődését. A kapubejárat mellett régi fényképek függtek: Siófok harminc év előtt. Az egyik fényképen Jókai Mór csónakot húz a fürdőzők közt.⁵⁴ Az izgalmas fotót többen is kutatták, de közel 100 év távlatából nem sikerült nyomára bukkanni. A kép azért is lenne érdekes, mivel az író nem szívesen ment bele a vízbe, nem tudott ugyanis úszni, és nem is akart megtanulni. „Resteltem, hogy Duna-menti gyerek létemre úgy tudok csak úszni, mint az öreg fejsze” – emlegette. Vitorlásútra is csak egyszer vállalkozott, amikor Alsóörsre meghívták keresztapának. Amikor 1867-ben megmártóztott a Balatonban, súlyos tüdő- és mellhártyagyulladását kapott.⁵⁵

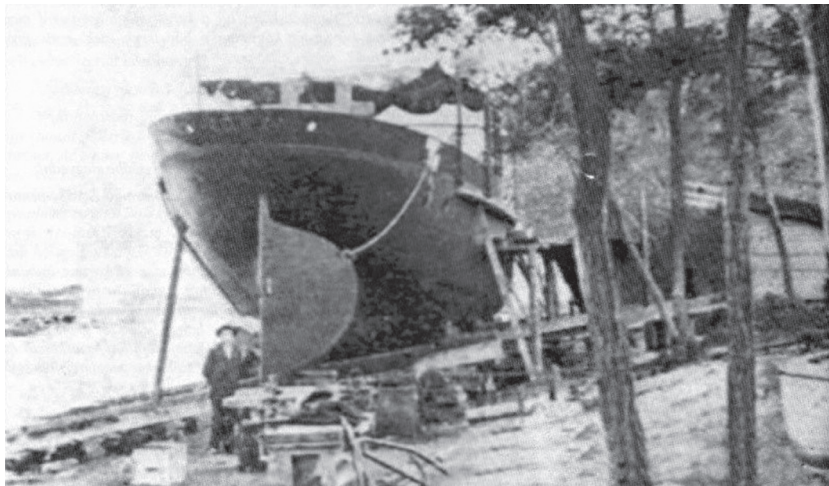
Az írófejedelem nevét csavargózós is őrzi. A hajót szétszerelve, alkatrészként szállították Siófokra, és Sió bal partján lévő súlyán építették össze, majd 1913. június 13-án, kedden délelőtt fél

⁵³ *Balatoni ünnepély*, Balatonvidék 1905. augusztus 6., 32. sz., 5.

⁵⁴ TAMÁS ERNŐ, Megnyílt a balatoni kiállítás. *Pesti Hírlap* 1932. július 17., 158. sz., 6.

⁵⁵ SZEKERES LÁSZLÓ, *Jókai a Balaton-vidéken*, Jelenkor 1978/7–8., 744.

11-kor bocsátották vízre, a gőzhajótársaság és más hivatalos küldött, azon kívül pár száz főnyi érdeklődő közönség jelenlétében. A hajó túlélte két világháborút, egy elsüllyesztést, a gazdasági válságot és többszöri kiselejtezt. 1998-ban kezdték meg az újjáépítést Kurusa Sándor tervei alapján. 2002-ben közúton szállították a Balatonra, s sétahajóként állt újra szolgálatba.⁵⁶

A Jókai csavargózós vízrebocsátása előtt a siófoki sólyán
(Forrás: Balogh Tamás, *A Jókai csavargózós története*, TIT Hajózástört.,
Modellező és Hagyományőrző Egyes., Budapest, 2013., 42.)

Az írófejedelem emlékét őrzi Siófok. A nagy mesemondó emléktáblája ma is látható a róla elnevezett villán. A város legnagyobb és legpatinásabb parkja az 1990-es évek elejétől Jókai Mór nevét viseli. 2025. szeptember 4-én, az Jókai Mór nevenapján, születésének 200. évfordulója alkalmából leplezték le az Orr Lajos

⁵⁶ BALOGH TAMÁS, *A Jókai csavargózós története*, TIT Hajózástört., Modellező és Hagyományőrző Egyes., Budapest, 2013.

szobrászművész által készített, a város által állíttatott Jókai-mellszobrot. A Jókai park húsz pihenőpadjára pedig gravírozott dísztáblákra Jókai-idézetek kerültek.⁵⁷ Emellett a Jókai200 emlékévben rendezvények sorával emlékezett Siófok a nagy mesemondóra.

Jókai Mór szobrának leleplezése 2025. szeptember 4-én Siófokon a Jókai parkban
(Forrás: *Jókai-szobrot avattunk* <https://siofok.hu/helyi-hirek/jokai-szobrot-avattunk>)

Noha Jókai Mórhoz jóval kevesebb emlék köthető Siófokon, mint Balatonfüreden, de életének mindenképp jelentős helyszíne volt a település. Míg Füred az alkotóerejének csúcsán nyújtott neki otthont, Siófok lett az a hely, ahol békére lett.⁵⁸

⁵⁷ *Jókai-szobrot avattunk* <https://siofok.hu/helyi-hirek/jokai-szobrot-avattunk>
(Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

⁵⁸ KATONA CSABA, l. m, 46.

Egyetérthetünk Ugron Zsolnával : Jókai volt, aki írásaiban felkarolta a balatoni tájat, ezzel megteremtve a Balatont mint turisztikai régiót. Az író életében azonban nem csak a Balaton szépségeinek népszerűsítése játszott szerepet, Jókai nem riadt vissza a botrányoktól sem. Egyfajta korabeli „influenzakerként” Jókai nemcsak irodalmilag, hanem személyes életével is folyamatosan reflektorfényben állt.

⁵⁹ Író, a Kertész Imre Intézet művészeti igazgatója

FORRÁSOK:

- ÁCS BORI, *Nem az a bableves volt Jókai kedvence, amit róla neveztek el*
<https://telex.hu/gasztro/2024/03/15/a-bableves-sosem-volt-jokai-kedvence> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- Balaton-Füred*, Balatonvidék 1900. július 29., 30. sz., 4.
- Balatoni ünnepély*, Balatonvidék 1905. augusztus 6., 32. sz., 5.
- Balatoni-ünnepély Siófokon*, Székesfehérvár és Vidéke 1905. július 27., 88. sz., 3.
- BALOGH TAMÁS, *A Jókai csavargózós története*, TIT Hajózástört., Modellező és Hagyományörző Egyes., Budapest, 2013.
- BENKE K., *115 éve halt meg Jókai.10+1 meglepő tény a szerelmi életéről*
<https://www.kemma.hu/helyi-kultura/2019/05/115-eve-halt-meg-jokai-101-meglepo-teny-a-szerelmi-eleterol> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”. *A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2006 https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_PIMU_050/?pg=0&layout=s (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- FARKAS LÁSZLÓ, *A Jókai-titok*, Várad, 2017/16.
https://epa.oszk.hu/00100/00181/00135/pdf/EPA00181_varad_2017_06_075-081.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- FÉNYES LÁSZLÓ, *Jókai Mór utolsó évei. tanu-vallomások*, Lipinszky és Társa, Budapest, 1904
- FÜLÖP DOROTTYA: *Mi történt Jókai Mór utolsó regényeivel?. Tervek, töredékek, befejezett művek*, Irodalomismeret. 2024/3.
http://irodalomismeret.hu/images/2024_3/fulop_dorottya.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- HANSÁGI ÁGNES, *Móric, Mór, Maurus. Jókai*, szerk. TÓBIÁS KRISZTIÁN, Kulturális Nonprofit Kft. – Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2020

Irodalmi Magazin – Balaton, 2015 /1

Irodalmi Magazin – Jókai, 2019/1

JÓKAI MÓR: *A Magyar Tempevölgy*, Balatonfüred Város Önkormányzata, Balatonfüred. 2000

Jókai album. Képek, adatok, okmányok Jókai Mór életéből. A Pesti Napló előfizetőinek készült kiadás, Pesti Napló – Hornyánszky, Budapest, 1909

Jókai és a Balaton, Eger 1910. július 20., 6. sz., 2.

Jókai második házassága <https://irodalmijelen.hu/05242013-0951/jokai-masodik-hazassaga> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

Jókai Mór, Vasárnapi Újság 1904. május 8., 19. sz., 317–326.

Jókai Mór balatoni világa <https://www.veol.hu/helyi-kultura/2024/01/jokai-mor-balatoni-vilaga> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

Jókai Mórról, Elmondja RÉVAI MÓR JÁNOS, Ország-Világ, 1920. június 27., 26. sz., 305.

„*Jókai nyaralása*”, Vasárnapi Újság 1903. augusztus 30., 35. sz., 580.

Jókai-emléktábla Siófokon, Vasárnapi Újság 1905. június 25., 26. sz., 421.

Jókai-szobrot avattunk <https://siofok.hu/helyi-hirek/jokai-szobrot-avattunk> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

Jókiné a színpadon, Magyar Nemzet 1902. július 30., 180. sz., 4.

KATONA CSABA, *A nagy mesemondó írásai radikálisan új Balatonszemléletet képviseltek*, Magyar Kultúra, 2025/3., 38–47.

KOVÁCS BETTINA KAROLINA, *Jókai nem csak színesen írt, úgy is élt – Hogyan nyaralt egy híresség 150 éve a Balatonon?* <https://osszkep.hu/2018/08/jokai-nem-csak-szinesen-irt-ugy-is-elt-hogyan-nyaralt-egy-hiresség-150-eve-a-balatonon/> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

KOVÁCS EMÓKE, *A magyar Tempevölgy és Jókai Mór* <https://kepiras.com/2025/08/kovacs-emoke-a-magyar-tempevolgy-es-jokai-mor/> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

- KÖBLÖS JÓZSEF, *A Pápai Református Kollégium diákjai* https://library.hungaricana.hu/hu/view/PRGYK_Fk_09/?pg=0&layout=s (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- LÁNG ISTVÁN, *Az író és a természet*. História 1999/ 5– 6., 32–33.
- LUKÁCS KÁROLY, *Siófok fürdő fejlődése. 1863–1945*, Városi Tcs., Siófok, 1982
- MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *A vendégmarasztaló vihar*, Siófoki Hírek. 2007. augusztus, 23.
- MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Jókai utolsó nyara = Siófoki emlékek*, szerk. Bognár Zoltán, Magánkiadás Siófok, 2024., 235.
- MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *A pápai kollégium újjáéledése*, Somogyi Hírlap 1990. október 18., 150. sz., 6.
- MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Jókai Mór és Siófok*, Siófoki Hírek 2000. február, 17.
- MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF, *Vendégház, Fogas, Borharapó*. Kézirat
- PRAZNOVSZKY MIHÁLY, *Leánykerés a füredi sétányon* <https://www.irodalmijelen.hu/2025-feb-02-1314/leanykeres-furedi-setanyon> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- Roboz István* <https://somogy.hu/somogyrol/eletrajzok/roboz-istvan.html>
- SÉLLEI ERZSÉBET, *A Balaton királynője, Füred* <https://fmc.hu/2020/11/01/a-balaton-kiralynoje-fured> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- Siófok. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. KANYAR JÓZSEF, Városi Tcs., Siófok, 1989
- A siófoki Petőfi művész-estély*, Hazánk 1899. augusztus 4., 185. sz., 5–6.
- A siófoki Petőfi művészestély*, Pápai Közlöny 1899. július 30., 31. sz., 5.
- Jókai Mór balatoni világa* <https://www.veol.hu/helyi-kultura/2024/01/jokai-mor-balatoni-vilaga> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)

- Sz. A.: *Tíz akó bor, ezer zsemlye. Jókai a vízbe pottyant*. Somogyi Néplap 1982. június 13., 137. sz., 5.
- SZABÓ KATALIN: *Siófoki Jókai emlékhelyek építésének történeti áttekintése. tanulmány, kézirat*
- SZABÓ ZOLTÁN, *Balatonfüreden legnagyobb rajongója Jókai Mór volt* <https://csodalatosbalaton.hu/hirek/balaton/jokai-balatonfured-jokai-nagy-magyar-iro-villa-magyar-tenger/> (Utolsó letöltés: 2025. 10. 15.)
- SZÉCSI NOÉMI, *Jókai és a Nők*, Magvető, Budapest, 2025, 291.
- SZEKERES LÁSZLÓ, *Jókai a Balaton-vidéken*, Jelenkor 1978/7–8., 742–747.
- TAMÁS ERNŐ, *Megnyílt a balatoni kiállítás*. Pesti Hírlap 1932. július 17., 158. sz., 6.
- TÓTH-BARANYI ANTAL, *Siófok. Pillantás a múltba. Képeslapok a századfordulóról*, Magánkiadás, Siófok, 2000
- ZALAI SAMU, *Koronatanú, aki cáfolt*, Budapesti Napló 1904. június 14., 164. sz., 6.

*Köszönet Dr. Somogyi Erika történész, kutatótanárnak,
valamint az Arcanum Digitális Tudománytár (ADT)
és a Hungaricana munkatársainak.*